

Katalikybės ir Bažnyčios socialinio vaidmens samprata Povilo Jako darbuose

VALDAS PRUSKUS

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Filosofijos ir politologijos katedra, Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius

El. paštas: filosofija@hi.vgtu.lt

Straipsnyje nagrinėjamas žymaus tarpukario Lietuvos modernistinės pakraipos katalikų filosofo, kunigo Povilo Jako (1908–1968) požiūris į katalikybę ir Katalikų Bažnyčios socialinį vaidmenį tarpukario Lietuvoje. Supažindinama su filosofo pateiktu menkstancio Bažnyčios vaidmens ir autoriteto aiškinimu, jos glaudžių ryšių su valdančiaisiais ir jų pasekmių interpretacija, tuometinės Bažnyčios praktikoje vyravusio formalizmo apraiškų išvalgomis. Analizuojamos P. Jako puoselėtos katalikybės ir tuometinės Bažnyčios socialinių pozicijų visuomenėje stiprinimo galimybės.

Raktažodžiai: Bažnyčios socialinis vaidmuo, katalikiškasis modernizmas, religingumas, šventumas, krikščioniškasis tikėjimas, sekuliarizacija

ĮVADAS

Tarpukariu sekuliarizuojantis Vakarų Europos visuomenei, stiprėjo abejingumo ir netgi priešiško katalikybei ir Bažnyčiai nuotaikos.

Tuometinės Katalikų Bažnyčios ir jos tarnų veikla, orientuota į katalikybės tradicinių veikimo formų išsaugojimą ir atgaminimą, menkos pastangos įsiklausyti į žmonių poreikius ir bandyti juos atliepti paveikiomis priemonėmis, pernelyg glaudūs ryšiai su valdančiaisiais negalėjo patenkinti ne tik modernistinės pakraipos katalikų intelektualų (E. Mounier, J. Maritenas), bet ir pačios Katalikų Bažnyčios vadovų.

Šia prasme ypatinga misija teko popiežiui Pijui XI. Viena vertus, jis viešai pasmerkė dvi pagrindines tuo metu Europoje vyravusias ideologijas – nacionalsocializmą („Mit brennender Sorge“, 1937 m.) ir komunizmą („Divini redemptoris“, 1937 m.), parodydamas jų pretenzinguą bei priešišką žmogui ir jo siekiams (Lenzenweger et al. 1997: 149–158). Kita vertus, ragino kritiškai vertinti dalies visuomenės rodomas simpatijas totalitarizmui, gilintis į tolumo nuo Bažnyčios priežastis, neapeinant ir pačios Bažnyčios. Popiežius išvalgiai įspėjo, kad kunigų polinkis į turtą paskatino žmones link socializmo. Kunigai turėtų būti aktyvesni ir atviresni visuomenei, o pati Bažnyčia – nesusaistyta pernelyg glaudžiais ir neatsakingais ryšiais su valdančiaisiais, neapsiribojanti vien senų dogmų kartojimu ir pasirengusi kantriai ir įdėmiai „skaityti“ laiko ženklus.

Ne visiems šie popiežiaus perspėjimai patiko ir ne visi į juos atsiliepė, taip pat ir Katalikų Bažnyčios vadovai atskirose šalyse. Ne išimtis čia buvo ir tuometiniai Lietuvos Katalikų Bažnyčios hierarchai.

Nors remdama krikščionis demokratų, valdžiusius Lietuvą 1920–1926 m., Katalikų Bažnyčia sulaukė kritikos (ypač suabejota šios paramos tikslingumu krikdemams pralaimėjus rinkimus į Seimą 1926 m.), tačiau savikritiškai įvertinti savo politinę laikyseną ir socialinį veikimą Bažnyčios vadovybė neskubėjo.

Kita vertus, pati vadovybė, nors juto stiprėjančias visuomenėje abejingumo ir netgi priešiskumo katalikybei nuotaikas, nebuvo psichologiškai pasirengusi viešai apie tai kalbėti, juo labiau ieškoti priežasčių pačios Bažnyčios veikloje ar prisiimti už tai atsakomybės dalį. Tad nenuostabu, kad vis labiau išgalinčio visuomenėje abejingumo ir priešiskumo religijai priežasčių buvo ieškoma už Bažnyčios ribų. Pirmiausia, žinoma, ateistų ir laisvamanių veikloje. Tačiau aiškinti visuomenės tolimą nuo Bažnyčios vien sekuliarizacija ir laisvamanių bei ateistų propaganda darėsi vis sunkiau, juolab kad ateistų ir laisvamanių veiklos apimtis ir poveikis visuomenei buvo nedidelis.

Buvo akivaizdu, jog katalikybės dvasia, sekuliarizuojantis visuomenei, blėsta. Katalikybės ir Bažnyčios autoriteto smukimą ypač jautriai išgyveno katalikų modernistinės pakraipos intelektualai (A. Maceina, S. Yla, P. Jakas). Jie matė, kad visuomenės „nusitikybėjimą“ skatina ne tik kai kurios inteligentijos laikysena, laisvamanių bei ateistų veikimas, dėl to kalti ir patys katalikybės skleidėjai. Natūraliai kilo klausimas: kokią šios kaltės dalį turėtų prisiimti tuometinė Bažnyčia?

Bene kritiškiausiai šia tema pasisakė Povilas Jakas (1908–1968), minint Lietuvos krikšto 550-ąsias metines, paskelbęs *Židinyje* plataus atgarsio ir nevienareikšmių vertinimų susilaukusį straipsnį „Ko katalikybė nedavė Lietuvai“ (1938), kuriame nedviprasmiškai kvestionavo katalikybės įvedimo nuopelnus, ypač socialiniame gyvenime¹.

Straipsnio tikslas – atskleisti žymaus katalikų modernistinės pakraipos filosofo, kunigo Jako puoselėtą katalikybės ir bažnyčios socialinio vaidmens sampratą.

KATALIKYBĖS IR KATALIKŲ BAŽNYČIOS MENKSTANČIO SOCIALINIO VAIDMENS PRIEŽASTYS

Jakas teigė, kad daugeliui to meto tikinčiųjų katalikybė nėra tapusi veikimo kelrodžiu. Ji yra „puiki religija“, tačiau, pasak Jako, „tai tik religija, kuri jiems nieko nesako apie socialinius klausimus“ (Jakas 1939: 11).

Tikintieji nesivadovauja socialiniais katalikybės principais praktiniame gyvenime, nes mano, kad juos ešą galima realizuoti tik Dievo karalystėje. Kodėl katalikybė nesugebėjo įdiegti minties, jog žmogaus pareiga daryti viską, kad jos skelbiamos socialinės idėjos būtų įgyvendintos? Kas trukdė ir trukdo katalikybei būti ta dvasine jėga, kuri galėtų paruošti žmogų krikščioniškam gyvenimui žemėje? Šiuos klausimus jis nuolat kėlė savo tekstuose ir kantriai ieškojo atsakymų.

Jakas nuoširdžiai tikėjo socialine katalikybės misija. Laikėsi požiūrio, kad Bažnyčia turinti būti su žmonėmis, jai turi rūpėti jų reikalai, ypač neturtingųjų. Jam atrodė, kad dėl daugelio nesėkmių kalta ir pati Katalikų Bažnyčia, todėl ragino atvirai žiūrėti istorinei tiesai į akis, kritiškai vertino tarp katalikų (ypač konservatyviosios orientacijos dvasininkijos) paplitusią antiistorinę pažiūrą, kad „visa, kas katalikiška, kas bažnytiška, yra gera ir kad kitaip kalbėti gali tik antikatalikas“ (Jakas 1938: 60).

Ypač jį domino Katalikų Bažnyčios ir valdančiųjų sluoksnių aljanso priežastys. Jako manymu, Katalikų Bažnyčios ryšys su pasaulietine valdžia nuo Konstantino Didžiojo laikų buvo katalikybės smukimo pradžia. Mat jau tuo metu Katalikų Bažnyčia buvo įgijusi didelę galią ir

¹ Gimė 1908 m. Kvėdarnoje (Šilalės r.), mokėsi vietos pradinėje mokykloje. Baigęs Marijampolės gimnaziją 1931 m. įstojo į Kauno kunigų seminariją. Ją baigęs kunigavo Kaune. Parašė knygas *Krikščionybės tragiškas* (1937), *Ieškau žmogaus* (1938), *Socialinė krikščionybė* (1939), *Žmogus tarp žmonių, arba naujasis humanizmas* (1940). Apmastė Bažnyčios vietą ir vaidmenį visuomenėje naujomis sąlygomis, pasisakė už visuomeninių santykių sudvasinimą modernizuotos katalikybės pagrindu, Vokiečių okupacijos metais slėpė žydų tautybės žmones. Po karo vargonavo įvairiose Lietuvos bažnyčiose. Sirgo sunkia nervų liga. Mirė 1968 m. Palaidotas Kaune, Romainių kapinėse.

įtaką visuomenėje, kuria stengėsi pasinaudoti pasaulietinė valdžia: teikdama bažnyčiai visokeriopą paramą ji vertė ginti jos interesus. „Per imperatorių ir aukščiausius pareigūnus vis labiau susisiedama su valstybe bažnyčia suko žemiškų interesų link“, – pažymi Jakas (Jakas 1938: 50). Turtus bažnyčiai krovė ne tik paprasti žmonės, ją dosniai rėmė didikai ir kunigaikščiai. Sutelkę savo rankose didelę dvasinę valdžią popiežiai turėjo nemažą įtaką ir žemiškiesiems valdovams. Jie laimino valdovus ir patys neatsisakė minties valdyti. Popiežiai reikalavo (ypač Italijoje XII–XIV a.) autonomijos atskiriems miestams, kuriuose turėjo savo jurisdikcijas. Tiesa, patys miestų gyventojai neretai perleisdavo teisę valdyti popiežiams ar jų įpareigotiems atstovams, ir šie valdė ištisus miestus. Tas faktas rodo, kad popiežių ir Katalikų Bažnyčios atstovų valdymas buvo daug švelnesnis negu pasaulietinės valdžios (Jakas 1938: 56), tačiau tai patiko ne visiems.

Labiausiai nepatenkinti buvo kilmingi didikai, negalėję ir nenorėję taikstytis su tokia padėtimi ir ypač su atskirų popiežių ambicijomis valdyti. Tai skatino įtampą tarp Bažnyčios ir pasaulietinės valdžios. Kartais ši priešprieša baigdavosi kruvinais susirėmimais tarp Bažnyčios valdžios priešininkų ir šalininkų (Boucher 1998: 118–125). Į politines avantiūras, karus buvo įsivėlę ir nemažai aukšto rango dvasininkų. Tai toline juos nuo dvasinių reikalų ir tarnavimo tikintiesiems. Ilgainiui jie vis labiau iš valstybės ir valdančiųjų ėmė reikalauti sau privilegijų, titulų ir turtų, Jako žodžiais tariant, „tarnauti mamonai“. Neabejingi „mamonai“ buvo ir eiliniai Bažnyčios tarnai.

Savo ruožtu valdantieji sluoksniai stengėsi panaudoti Bažnyčią savo tikslams. Svarbiausia, ji turėjusi padėti valdyti liaudies mases, todėl valdžia sudarė sąlygas plėstis Bažnyčios dvasinei įtakai. „Savo vaikus motina Bažnyčia ėmėsi globoti nuo lopšio iki karsto ir net po karsto“ (Jakas 1938: 43). Ji už juos galvojo, sprendė, beveik nieko nepatikėdama pačiam žmogui. Tokiam krikščioniško gyvenimo tvarkymui buvo reikalingas „grandiozinis moralės kodeksas su tiksliausiais apskaičiavimais, su keleriopom nuodėmių atleidimo instancijom ir t. t.“ (Jakas 1938: 50). Taigi valstybė skatino Bažnyčią plėtoti tikinčiųjų valdymo, o ne tarnavimo jiems tendencijas. Ir Bažnyčiai, ir jos vadovams ne visada užtekdavo jėgų atsispirti tokiai pagundai, juo labiau – pasipriešinti. Ilgainiui, Jako teigimu, „evangeliškas tarnavimas buvo pakeistas valdymu, širdinga užuojauta – piktu smarkavimu“ (Jakas 1938: 56). Kraštutinė Bažnyčios pastangų valdyti forma buvo inkvizicija.

Jakas pripažino, kad amžiams bėgant katalikybės vardu buvo padaryta daug blogio. Pasaulietinė valdžia naudojosi ja, gindama savo interesus, įtvirtindama išnaudotojiškus ir žmogaus orumą žeminančius santykius, kurie prieštaravo visuomenės progresui. Socialiniai katalikybės principai buvo ne tik ignoruojami, bet ir profanuojami. Tik ar dėl to kalta katalikybė?

Kaltė, Jako teigimu, tenka žemiškajai ano meto bažnyčiai ir jos vadovams, nesugebėjusiems atsispirti „mamonos pagundoms“, išaugoti nepriklausomybę nuo pasaulietinės valdžios. Katalikybė čia niekuo dėta. Panašią nuomonę yra išsakęs ir Popiežius Jonas Paulius II, pripažindamas, kad Katalikų Bažnyčios vadovai padarė daug klaidų, tačiau jie tik žmonės, kuriems būdinga klysti. Viena tokių klaidų ir buvusi inkvizicija. Popiežius Jonas Paulius II Jubiliejiniaisiais metais viešai atsiprašė pasaulio už Katalikų Bažnyčios padarytas klaidas ir prašė atleidimo.

Jako manymu, dabartinė Bažnyčia turėtų būti apdairesnė, savarankiškesnė, neventgi valdžios veiksmų kritikos, netgi atsisakyti pasaulietinės valdžios teikiamos paramos, už kurią ši neretai tikisi Bažnyčios palankumo ir pritarimo abejotiniems savo veiksams ir sprendimams.

Panašiai tuo metu manė ir Vakarų Europos modernistinės pakraipos katalikų intelektualai (E. Mounier, M. D. Chenu, J. Maritainas ir kt.). Antai Mounier su širdgėla nurodė, kad tuometinė Katalikų Bažnyčia, atvirai gindama valdančiųjų interesus, „užmiršo tuos, kuriais

pirmiausia turėtų rūpintis ir ginti“ (Mounier 1962: 27). Chenu teigė, kad bažnyčia vis labiau prarandanti autoritetą liaudies masių akyse, „nes yra susijusi su turtuolių organizacijomis, kurios, būdamos nestabilios, suteikia jai nemažai rūpesčių“ (Chenu 1971: 154). Laikytasi nuomonės, kad šio aljanso dėka buržuazija, ypač stambioji, turi kur kas daugiau naudos negu Katalikų Bažnyčia, kuriai, pasak Maritaino, „iškilo realus pavojus galutinai prarasti darbininkų klasę“ (Maritain 1960: 28) – tuos, kuriuos ginti ir globoti ji turėtų pirmiausia, nes patys tą padaryti jie sunkiai begali.

Jakas išvalgiai pastebėjo, kad religiją ir Bažnyčią pasaulietinė valdžia stengėsi panaudoti kaip instrumentą savo tikslams pasiekti – pirmiausia sutvirtinti savo autoritetą ir teisę valdyti. Jos galia labai priklausė nuo Bažnyčios paramos, todėl stengtasi, kad vadovaujančius postus jos hierarchijoje užimtų valdančiųjų sluoksnių atstovai. Eiliniai Bažnyčios tarnai tiesiogiai priklausė nuo turtingesniųjų, šeiminkavusių įvairiose bažnytinėse institucijose ir organizacijose. Jie tapo ir didelių žemės plotų savininkais bei valdytojais. Tai pažymi ir Jakas, nurodydamas, kad jau VI a. „dvasininkai buvo didžiausi žemės šeiminkai Italijoje“ (Jakas 1938: 44).

Suteikdama Bažnyčiai įvairias privilegijas valdžia tikėjosi sulaukti Bažnyčios palaikymo ir paramos įgyvendinant savo tikslus. Tokia parama Jakui nėra priimtina. Dėl valdžios teikiamos paramos Bažnyčia darosi pernelyg pažeidžiama ir įsipareigojusi, negali atvirai reikšti savo pozicijos opiais socialinio bei politinio gyvenimo klausimais. Tokiu atveju Bažnyčios misijai – vertinti valdžios veiksmus ir darbus pagal krikščioniškas vertybes, ginti individą nuo valdžios ir verslo organizacijų pažeminimo – iškyla reali grėsmė.

Kita vertus, tai skatina materialistinės dvasios plitimą tarp kunigijos. Pasaulis kunigui daro kur kas didesnę įtaką negu šis jam, ypač siūlydamas žemiško gyvenimo patogumus ir malonumus, kuriems nelengva atsispirti. Jakas apgailestavo, kad kunigiška tarnystė vis dažniau siejama su materialia nauda.

Tuo tarpu kunigas pirmiausia yra Bažnyčios darbininkas. Kaip ir kiekvienas darbininkas, jis vertas savo užmokesčio, tačiau tai nereiškia, kad kunigas turi reikalauti ypatingo atlygio. Jis turi imti tai, ką duoda, nesiekti turto, būti turtingas tuo, ką turi, nereikalauti iš tikinčiųjų ypatingo išskirtinio dėmesio ir pagarbos sau. Pagarbą reikia pelnyti darbu, o ne formaliais titulais. Jakas griežtai pasisako prieš šventų bei stebuklingų vietų „komercializavimą“. „Kam pirmiausia tarnauja madingieji atleidai ir vadinamosios stebuklingos vietos, jei ne bizniui?“ – klausia Jakas. Jo manymu, gautos lėšos turėtų būti išdalijamos vargšams paremti, o ne Bažnyčios tarnų prabangiam gyvenimui. Jis griežtai kritikavo vyskopus, neįsivaizduojančius savo „rezidencijų be pilių, šaunių rūmų, parkų ir visokeriopo liuksuso, iš savo evangeliškos tarnybos susidarantių kelių šimtų tūkstančių litų santaupas“ (Jakas 1938: 62). Jakas su širdgėla nurodė, kad katalikybė, tiek praeityje buvusi, tiek dabar, kai kuriems dvasininkams esanti tik pasipelnymo ir karjerizmo objektas.

Vyraujanti nuostata, kad Bažnyčios lankymas ir vos ne automatiškas jos tarnų nurodymų vykdymas gerai apibūdina žmogų, neišvengiamai stiprino formalizmo apraiškas bažnytinėje praktikoje.

Jako manymu, apeigų ceremonialas nėra svarbiausias dalykas: jis negali atstoti paties tikėjimo. Taigi išorinių atributų svarbos neturėtų pabrėžti ir Katalikų Bažnyčia. Jam nepriimtina, kad „pontifikatinių mišių metu pagarbos daugiau teikiama vyskupui negu Dievui“ (Jakas 1938: 82). Pernelyg didelis dėmesys apeigas atliekančio titulams, Jako teigimu, nesiderina su krikščionybės, kaip broliškumo religijos, moraliniu kodeksu. Atiduodama duoklę formalizmui katalikybė vis labiau tolsta nuo žmogaus, jo poreikių, tampa jam svetima ir nedaug ką tereiškianti. Praradus tą vidinį ryšį, neišvengiamai tolstama ir nuo Bažnyčios.

Jakui atrodo, kad reikalaujama iš tikinčiųjų paklusnumo, išorinių atributų garbinimo tuometinė Bažnyčia labai susiaurina savo veiklos ir įtakos sferas. Dar daugiau – kenkia katalikybei idėjai, nes ugdo pasyvų kataliką, kuris, S. Šalkauskio žodžiais tariant, „nesugeba apginti savo įsitikinimų, aktyviai priešintis religiją ardantiems veiksniams“ (Šalkauskis 1938: 113), ir šią misiją patiki kitiems. Taip sudaromos sąlygos abejingumui ir apatijai plisti tarp katalikų. Kurdamas vis naujas religines organizacijas Katalikų Bažnyčia tik dar labiau didina tokių formalių katalikų, nesugebančių nei apsiginti, nei apginti Bažnyčios, skaičių.

Tuo tarpu Katalikų Bažnyčios, kaip institucijos, svarbiausias pašaukimas – ugdyti aktyvų, gebantį apginti savo įsitikinimus ir sąmoningai priešintis religiją ardantiems veiksniams kataliką. Tad kas jai trukdo tai daryti ir kaip tai įgyvendinti?

KATALIKŲ BAŽNYČIOS ATSAKO SEKULIARIZACIJOS IŠŠŪKIAMS ĮŽVALGOS

Jakas laikėsi nuostatos, kad individo asmeninės pastangos gaivinant religinius jausmus bei puoselėjant tikėjimą ir esančios svarbiausios, juolab kad religinis jausmas glūdi kiekviename žmoguje. Žmogus esąs vienintelis tikrasis šio jausmo šeimininkas, asmeniškai atsakantis už šio jausmo likimą. Puoselėti šį jausmą savyje ar ne – žmogaus reikalas. Tad tikėjimas – kiekvieno asmenišką dalyką. Potencialiai jis slypi kiekviename žmoguje. Tad būtina jį pažadinti, o ne „primesti“. Šiame tikėjime „atradime“ svarbus vaidmuo tenka Bažnyčiai, kaip ir pačiam individui. Kitaip tariant, čia svarbios tiek išorinės (Bažnyčios), tiek vidinės (individo) pastangos. Pažadinti tikėjimą pirmaeilė kunigo pareiga. Šią priedermę jis privalo vykdyti nuolat, nepaisydamas sunkumų ir pasaulio rodomo priešiško. Kartu tai nereiškia, jog kunigas turi teisę reikalauti iš žmogaus išpažinimo, garbinimo tam tikros religinės formos kaip įrodymo, jog yra tikintis.

Jakui atrodo, kad būtent „primetimo“, o ne „pažadino“ taktika vis labiau įsigali tuometinės Bažnyčios praktikoje. Teigta, kad reikalaujama iš tikinčiojo garbinti religines formas, ji užblokovusi autentišką religingumą, privertusi jį pasislėpti žmogaus viduje. O juk būtent tas giluminis autentiškas tikėjimas, kuris neįmanomas be individo asmeninių pastangų ir apsisprendimo, ir yra tikrasis. Jį ugdyti ir puoselėti būtinos pastangos. Ir pirmiausia paties žmogaus.

Tikėjimas negalimas be emocinės ir vertinamosios reakcijos, kuri visada yra asmenybiška. Ji teikia žmogui subjektyvų teigiamą moralinį pasitenkinimą. Tuo tarpu apeiginis religinių formų garbinimas didesnio asmeninio (vidinio) pasitenkinimo nesuteikia, todėl jos negali būti tikro religingumo, juo labiau šventumo, pagrindu.

Tokia nuostata iš esmės prieštaravo tuo metu vyravusiai tradicinei pažiūrai, kad, tolstant nuo pasaulio, artėjama prie Dievo. Žemiško gyvenimo malonumų išsižadėjimas, pasiaukojantis tarnavimas Bažnyčiai – vienintelis kelias, vedantis į šventumą, kuris pasiekiamas visiškai savęs išsižadėjus. Todėl buvo įprasta visaip aukštinti tuos, kurie viešai demonstravo visišką atsidavimą Bažnyčiai ir tikėjimui, skelbti juos šventaisiais. Sankcionuodama asketizmą ir vienuoliškos gyvensenos atstovų ypatingus santykius su aplinka Bažnyčia visuomenės sąmonėje padėjo susiformuoti savitam idealiam pasiaukojančio vienuolio kaip vienintelio šventumo simboliui. Viena vertus, toks pavyzdys stiprino tikėjimą, rodydamas žmogiškojo pasiaukojimo, siekiant maksimalaus tarnavimo Bažnyčiai ir Dievui, galimybes, kita vertus, bylojo, kad tokios dvasinio gyvenimo aukštumos yra toli gražu ne visiems pasiekiamos. Tad ar verta stengtis?

Stiprėjant visuomenės sekularizacijai, toks religinis asketizmas tikinčiajam atrodo nepatrauklus. Suabejota ir šio siekio vertingumu apskritai. Į tai atkreipė dėmesį ir Jakas. Jis gana kritiškai vertino tokį asketą ir jo veiksmų prasingumą. „Ką bendro su normaliu žmogumi turi tie šventieji, kurie savo gyvenimą yra praleidę bestovėdami ant stulpų, įsimūriję sienose, per naktis nemiegoję, badavę, šalę, be maldų kitokio užsiėmimo neturėję, iš slėnio į kalną

ritinę akmenis ir visokių keistenybių pridarę“ (Jakas 1938: 69), – klausia Jakas. Jo teigimu, šventumas – tai visų pirma sąmoningas tikinčiojo persiėmimas krikščioniškuoju mokymu ir jo liudijimas savo veikla bei praktiniu gyvenimu.

Vienas svarbiausių šventumo požymių yra meilė žmonėms. Toji meilė reiškiasi žemiškais socialiniais darbais. Todėl, Jako manymu, toks katalikas, kuris, stengdamasis būti šventas ar bent tobulas, užmiršta būti žmogumi, moka bendrauti su „Dievu, angelais ir šventaisiais, bet nemoka bendrauti su žmonėmis“, kurio gyvenime, išskyrus maldas, socialinių darbų beveik nematyti, negali laikyti savęs tikru kataliku. Katalikybė turinti skatinti ne vien dangiškam, bet ir sąmoningam ir atsakingam žemiškam gyvenimui. Negalima domėtis vien amžinosiomis vertybėmis, nes „tada viršuje pasilieka nukelta visa, kas kilnu ir vertinga <...>, apačioje gi lieka žemė – juoda, nešvari ir nuodėminga“, bet „toje bjaurioje žemėje vyksta žmonių gyvenimas, tų žmonių, kurie neturi noro nei jėgų vaikščioti vien akis aukštyn pakėlę“ (Jakas 1939: 11). Jako manymu, Katalikų Bažnyčia turėtų labiau rūpintis žmogaus dvasiniu ruošimu pasaulietiniam gyvenimui, padėti jam teisingai suvokti ir, įvertinus šio pasaulio reiškinius pagal Evangelijos tiesas, imtis atsakingos veiklos.

Tikras tikintysis už savo veiksmus atsako prieš Dievą, o ne prieš kunigą, todėl ir Bažnyčios lankymas jam įgyja visai kitą prasmę. Maldos namų lankymas pagal „grafiką“ – dar nėra žmogaus religingumo įrodymas. Žmogus turi ateiti į Dievo namus, kai jaučia būtinybę ir yra pasirengęs autentiškam susitikimui su Dievu. Todėl Jakas pasisakė prieš formalų Bažnyčios lankymą ir dalyvavimą apeigose.

Jis pritarė vokiečių katalikų filosofui E. Fidlerui, kuris teigė, kad „katalikas turi eiti taip dažnai išpažinties, kiek širdis liepia“ (Fidler 1936: 73). Sąmoningas tikėjimas gali būti grindžiamas tik gera valia, o geros valios ugdymas neįmanomas išorinėmis priemonėmis. Gera valia yra žmogaus vidinio gyvenimo reikalas. Jokios išorinės priemonės, taip pat ir uolus Bažnyčios lankymas pagal „grafiką“, negali padaryti žmogaus doru, tikru kataliku, kuriam Evangelijos priesakų laikymasis kasdieniame gyvenime taptų ne tik priederme, bet ir jo gyvenimo savastimi. Tad koks vaidmuo čia tenka Bažnyčiai?

Ji turi skatinti šį žmogaus siekimą ne išoriniais, administraciniais būdais, keldama jam atitinkamus reikalavimus, bet rodydama katalikybės kilnumą, Evangelijos principų tobulumą bei jų laikymosi svarbą individo asmens dvasinei ir socialinei raidai, šitaip žadinti jame gerų darbų intencijas.

Bažnyčia turi ne tik išlaikyti tą Evangelijos dvasią, bet ir sužadinti žmoguje norą gyventi bei veikti pagal Evangelijos reikalavimus. Nesvarbu, jog tai nebus tobula. Kur kas svarbiau yra pažadintas žmoguje noras keistis. Tą naujo atsivertimo galimybę žmogui dovana Dievas, kuris, gerai žinodamas žmogaus silpnumą ir ribotumą, nepalauja juo tikėjęs ir rodęs jam savo meilę. Tad ir Bažnyčia turėtų būti atlaidesnė, nenusigręžti nuo klystančių savo vaikų, o bandyti suteikti jiems vis naujas atsivertimo galimybes. Tai svarbu, nes žmogus, persiėmęs Evangelijos dvasia, ne tik atgims pats, bet ir savo veikimu sužmogins socialinius bei politinius santykius. Taip jis bus pasirengęs siekti tokio visuomenės ir valstybės sutvarkymo, kuris tarnautų žmogui, o ne atvirkščiai.

Ir čia Jakas daro išvadą, kad „žmogus žmogui nesijaustų vilkas, bet draugas ir netgi brolis“, reikia, kad jis būtų religingas (Jakas 1939: 24–25). Ir ne šiaip, o giliai, autentiškai tikintis. Formalus religingumas, kuris neretai matuojamas tam tikrų bažnytinių standartų laikymusi, negali sukurti tokių santykių. Jako manymu, dėl humaniškumo stokos žmonių santykiuose dalis kaltės tenka ir tuometinei Katalikų Bažnyčiai, kuri pernelyg linkusi į religinį formalizmą ir nenoriai pasitiki eilinio tikinčiojo pastangomis savarankiškai, nors ne visada tinkamai, ieškoti autentiško kelio Dievop.

Įprastas ir išmėgintas kelias dažnai būna ir formalizuotas, reikalaujantis iš tikinčiojo visiško paklusnumo, tačiau jis ne visada suartina žmones. Tiesa, jie jaučiasi esą vienos bendruomenės nariais, bet ne daugiau. Bendruomenės nario statusas, nors ir įpareigoja laikytis Evangelijos principų tarpusavio santykiuose, tačiau negali užtikrinti, jog taip ir būsią.

Jeigu žmogus sąmoningai iš vidaus nenusiteikęs jų pripažinti, jeigu jie nėra tapę jo įsitikinimų dalimi, tai nieko padaryti negalima. Prievarta nelengva daryti žmogų geresnį. Vadinasi, humanizuojant socialinius santykius ir siekiant politinio susitarimo, viskas priklauso nuo to, kaip tikintysis Evangelijos reikalavimus yra pavertęs savastimi – ar jie tapo jo elgesio norma, ar ne. Todėl nenuostabu, kad Jakas kritiškai vertino ekonomines teorijas, kuriomis buvo siekiama „pagerinti visuomeninių grupių santykiavimą“. Jis pažymėjo, kad ekonominių teorijų sukurta daug, bet jų neužtenka: „pirmiausia reikia idėjų, kurios perauklėtų žmogų ir išmokytų jį sociališkai galvoti, norėti ir jausti“ (Jakas 1939: 24).

Būtent religija ir padeda įtvirtinti moralines vertybes, be kurių jokia ekonominė, socialinė bei politinė sistema negali efektyviai funkcionuoti ir būti priimtina. Jakas pabrėžė, kad krikščionybė nekalba apie bankus, bet, „kurdama ir saugodama moralines vertybes, teisingumą, darbštumą, kantrybę ir kita, ji stiprina ekonominių gyvenimą iš vidaus, iš pagrindų, kas yra keleriopai svarbiau už <...> jo gamybos vaisingumą“ (Jakas 1939: 82).

Taigi be religijos neįmanoma jokia morali socialinė bei politinė pažanga, kadangi ji reguliuoja žmonių tarpusavio santykius, ugdo dvasines dorybes ir skatina matuoti bei vertinti atliekamus veiksmus visų pirma per moralinių vertybių prizmę.

IŠVADOS

Jakas Katalikų Bažnyčią suprato ir vertino pirmiausia kaip dvasinę instituciją, galinčią formuoti individo ir visuomenės nuostatas, humanizuoti jų tarpusavio santykius, todėl žemiškasis tuometinis jos „rūbas“ didelių simpatijų jam nekėlė. Jakas neigiamai vertino Katalikų Bažnyčios pernelyg glaudžius ryšius su valdančiaisiais, įžvelgdamas pavojų Bažnyčiai tapti įrankiu valdžios rankose ir nevykdyti savo esminio pašaukimo – tarnauti visuomenei. Jis gana įtaigiai atskleidė, ką gali lemti tokie ryšiai.

Jakas griežtai pasisakė prieš tuometinės Bažnyčios praktikoje vyravusį formalizmą, pernelyg didelę individo globą ir nepasitikėjimą jo gebėjimu pačiam rinktis ir sąmoningai apsispręsti, gynė būtinumą gaivinti autentišką tikėjimą, paslėptą giliai žmoguje, stiprinti jo religines aspiracijas ir taip puoselėti autentišką dvasingumą, be kurio jokia sąmoninga ir moraliai atsakinga veikla negalima. Šios nuostatos ilgainiui buvo patvirtintos Vatikano II susirinkimo dokumentais ir įgyvendinamos nūdienos Lietuvos Bažnyčios praktikoje.

Jakas kunigą laikė pagrindiniu žemiškosios Katalikų Bažnyčios veikėju, nuo kurio veiksmų ir gyvenimo pavyzdžio priklauso Bažnyčios įvaizdis visuomenės akyse, todėl atsargiai vertino jo aktyvų dalyvavimą didelių pavojų kupinoje politinėje ir ekonominėje veikloje. Kartu manė, kad kunigas turi būti arčiau žmogaus ir jo kasdienių reikalų, daugiausia dėmesio skirti tikinčiųjų dvasingumo ugdymui. Tam būtina kunigui dvasiškai augti, įveikiant savo žmogiškąjį ribotumą, prisirišimą prie materialinių vertybių, puoselėjant dvasinį idealizmą ir ugdantis imunitetą šio pasaulio iššūkiams.

Taigi, žvelgiant iš laiko perspektyvos, Jako skelbtos nuostatos Bažnyčiai skamba aktualiai ir šiandien.

Literatūra

1. Boucher, D. 1998. *Political Theories of International Relations*. New York: Columbia University Press.
2. Chenu, M. D. 1971. *Wybor pism*. Warszawa: Pax.
3. Fidler, E. 1936. *Defenzyva ar ofenzyva?* Kaunas: Sakalas.
4. Jakas, P. 1938. „Ko katalikybė nedavė Lietuvai?“, *Židinys* 7: 60–81.
5. Jakas, P. 1939. *Socialinė krikščionybė*. Kaunas: Sakalas.
6. Jakas, P. 1938. *Krikščionybės tragizmas*. Kaunas: Sakalas.
7. Lenzenweger, J.; Stockmeier, P.; Amon, K.; Zinnhobler, R. 1997. *Katalikų Bažnyčios istorija*. Antra dalis. Vilnius: Aidai.
8. Maritain, J. 1960. *Humanizmas integralny: zagadnienia doczesne i duchowne nowego świata chrześcijańskiego*. London: Sage.
9. Mounier, E. 1962. *Co to jest personalizizm? Wybor innych prac*. Warszawa: Pax.
10. Šalkauskis, S. 1938. „Miscellanea. Aedificato nostra: (Gyvosios dvasios reikalai)“, *Tiesos kelias* 2: 112–114.

VALDAS PRUSKUS

Conception of Catholicism and social role of Catholic Church in P. Jakas' works

Summary

The article deals with the attitude of Povilas Jakas (1908–1968), the famous priest and Catholic philosopher of modernistic trend of interwar Lithuania, towards Catholicism and the social role of the Catholic Church during the interwar period in Lithuania. P. Jakas understood and evaluated the Catholic Church first of all as a spiritual institution influencing the formation of an individual and society and the humanization of their interpersonal relations. Therefore, the “wear” of the contemporary church did not attract him much.

P. Jakas negatively assessed the too close relationships of the Catholic Church with the authorities, envisaging the danger for the church to become an instrument in the hands of authorities at the expense of its essential mission – to serve the whole society. He forcibly disclosed where such relations can lead. P. Jakas sharply spoke against the formalism dominating in the Church at his time, a too obtrusive protection of an individual and distrust of his ability to choose and to make decisions; he also defended the necessity to revive an authentic belief hidden deep inside the human, to strengthen human religious aspirations and thus to uphold the authentic spirituality without which any purposive activity is impossible. Those provisions in the course of time were confirmed in the documents of the 2nd Vatican Council and nowadays are being implemented in the practice of Lithuanian church.

P. Jakas considered the priest as the main agent of the worldly Catholic Church on whose actions and life the image of the Church in society's eyes depends; consequently, P. Jakas reservedly assessed priests' involvement into political and economic activity full of great dangers. Besides, he thought that priest should be closer to people and their daily matters. But the attention of a priest should be focused on developing the believers' spirituality. To achieve this goal, the priest himself should develop spiritually so as to overcome his human limitations and attachment to material values, upholding spiritual idealism and developing immunity to the challenges of this world. Thereby, looking from the perspective of time, the provisions announced by P. Jakas sound relevant for the Church nowadays as well.

Key words: social role of the Church, Catholic modernism, religiosity, sanctity, Christian faith